Theodor Hristea

UN DERIVAT PRIN SUBSTITUȚIE DE SUFIX: **longeviv < longev**[*itate*] + **-iv**

1. Constatând că niciunul dintre cele mai bune şi mai bogate dicţionare franţuzeşti nu înregistrau adjectivul **longévif**, am susținut (acum **vreo 30 de ani**) că acesta nu există în franceză şi că acelaşi adjectiv (sub forma **longeviv**) este o creație internă, mai puțin obişnuită, a limbii române[1]. Discutând proveniența acestui neologism şi admițând crearea lui în interiorul limbii noastre, n-am putut arăta atunci şi mecanismul derivativ mai complicat prin care *longeviv* a apărut în terminologia gerontologică românească[2]. Am stabilit însă şi am demonstrat că adjectivul asupra căruia revin acum nu poate proveni prin derivare regresivă dintr-o formă neatestată **longevivitate*, care va fi existat „numai în conştiința vorbitorilor" (cum greşit s-a susținut într-o notă etimologică publicată în LR, nr. 1 din 1977, p. 43). De altfel, această soluție etimologică n-a fost acceptată de niciun cercetător sau lexicograf român, aşa că nu e cazul să mai insist asupra ei.

2. Majoritatea dicționarelor noastre mai noi îl compară pe *longeviv* cu *longevitate* (ca în DEX_2 ori în NDULR) sau consideră că provine chiar din derivatul amintit (ca în MDN, s.v.), însă nicăieri nu se arată cum s-a ajuns de la *longevitate* la *longeviv*. Numai în DEXI (p. 1062) descoperim o indicație etimologică mai complexă („de la *longevitate*, după lat. *longaevus, -a, -um*"), însă nimeni nu va înțelege cum sinonimul latinesc *longaevus* a contribuit la apariția lui *longeviv* şi mai ales cum a putut el să servească drept model pentru crearea neologismului în discuție. Adaosul „după" lat. *longaevus, -a, -um*" provine, de fapt, din NDN (s.v.) şi el complică, în mod inutil, etimologia şi aşa destul de controversată a acestui neologism adjectival, folosit, adeseori, şi cu valoare substantivală. Aici e locul cel mai potrivit să adaug că, inițial, originea franţuzească a rom. *longeviv* a fost susținută de către Florin Marcu şi Constant Maneca în primele două ediții ale *Dicționarului de neologisme* (1961 şi 1966). În cea de a treia ediție a acestei lucrări lexicografice (apărute în 1978) *longeviv* nu mai apare explicat prin fr. *longévif*, ci este considerat, în mod prudent, un neologism cu „etimologie incertă". La vremea respectivă, era, în această nouă indicație

[1] Mai pe larg, vezi Theodor Hristea, *Franţuzisme aparente şi pseudofranţuzisme în limba română* (LR, nr. 5 din 1979, în special paginile 501–502).

[2] Pentru numeroase atestări ale lui *longeviv*, vezi îndeosebi S. Postelnicu, Al. Chira şi V. Săhleanu, *Introducere în gerontologie*, Bucureşti, 1969, pp. 166–178 et passim.

BDD-A642 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

etimologică, un prim pas spre renunțarea la părerea cel puțin discutabilă că *longeviv* este un împrumut din limba franceză. Al doilea pas (dar nu şi cel definitiv) în rezolvarea acestei etimologii s-a făcut în momentul în care o bună parte dintre lexicografii noştri au recunoscut (împreună cu mine) că *longeviv* provine chiar din *longevitate* prin înlocuirea sufixului *-itate* cu *-iv* şi după un model care va fi indicat şi discutat mai pe larg la momentul potrivit.

3. În continuare menționez, mai întâi, că lucrurile s-au complicat din nou cu ocazia pregătirii pentru tipar a literei **L** din Dicționarul Academiei (serie nouă). În textul prezentat spre revizie Comisiei de etimologii, se scria la sfârşitul articolului consacrat lui *longeviv*: cf. lat. *l o n g i v i v a x*. Bine atestat este în latină numai *vivax, -acis*, al cărui sens era „care trăieşte mult, cu viață lungă". Despre un compus cu o evidentă structură pleonastică (*longevivax*) nu mai era nevoie, însă acesta este, totuşi, atestat ca o adevărată raritate (cum mă informează prof. Lucia Wald). De aici şi până la *longeviv* este o cale foarte lungă, aşa că unul dintre principalele criterii de stabilire a unei etimologii ştiințifice (care este *criteriul formal*) rămâne nesatisfăcut. Adăugând la această obiecție şi faptul că nu de aici au pornit gerontologii români când l-au creat pe *longeviv*, m-am considerat pe deplin îndreptățit să resping indicația etimologică din DLR (ms.) în termeni cât se poate de categorici şi să propun o altă soluție, pe care o susțin şi aici.

4. Cu ocazia discuțiilor din cadrul Comisiei de etimologii a DLR, mi s-a atras atenția că, după îndelungi căutări, a fost găsită o singură atestare a fr. *longévif* (citată în *Trésor de la langue française*, vol. 10, p. 1354, col. 1). Iată ce se scrie în acest monumental dicționar al limbii franceze (s.v. LONGÉVITÉ): **Longévif, -ive**, adj. (lang. forestier), en parlant d'un arbre: „Qui vit longtemps, dont le bois reste longtemps sain". După această definiție, urmează unicul citat: *Le charme, arbre de taille moyenne assez peu longévif* (Cochet, *Bois*, 1963, p. 34).

O singură atestare într-un singur dicționar franțuzesc, dintr-un limbaj special cum este cel forestier şi rămasă, probabil, foarte izolată timp de peste patru decenii credeam că echivalează, într-un fel oarecare, cu inexistența, în limba franceză comună, a lui *longévif*. Cu totul alta este situația rom. *longeviv*, pentru care există zeci de atestări atât în literatura de specialitate, cât şi în presa aşa-zisă scrisă. Astfel, încă din anul 1972, regretatul academician Ştefan Milcu făcea următoarele precizări pentru marele public: „Începem prin a fi *vârstnici* între 60–70 de ani, *bătrâni* între 75–90 de ani şi *longevivi* după 90 de ani"[3]. Acelaşi adjectiv (având, eventual, valoare substantivală) apare, uneori, şi în lucrări medicale de popularizare, dar n-am notat întotdeauna sursele la care ar trebui să trimit acum. Iată, totuşi, o singură atestare şi din această categorie: „Datele statistice arată că

[3] Vezi „CONTEMPORANUL", nr. 33 (1344) din 11 august 1972, p. 8, col. 2. Alte atestări tot din presa scrisă (mai ales cotidiană) citez în studiul din LR, nr. 5/1979, p. 501, nota nr. 32.

BDD-A642 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

longevivii nu au fost mari carnivori şi că cei ce au consumat mai multe produse lacto-vegetariene au făcut mai rar ateroscleroză şi hipertensiune”[4]. Într-o variantă mai amplă şi mai recentă a aceleiaşi lucrări (*Medicina pentru familie*, Bucureşti, Editura Medicală, 1986) *longeviv* apare de încă trei ori chiar în capitolul „Geriatria”, semnat de acad. prof. Ana Aslan şi dr. Mircea Dumitru. De această dată, el este folosit exclusiv ca substantiv, adică are o valoare pe care n-am descoperit-o încă în limba franceză: „Majoritatea *longevivilor* au fost căsătoriți” (p. 502); „Cercetările medico-sociale privind modul de viață ... *al longevivilor* (peste 85–90 de ani) au pus în evidență un anumit comportament ...” (p. 504); „Vârstnicii şi *longevivii* cu o stare bună de sănătate manifestă un interes deosebit pentru viață ...” (p. 505).

5. Lăsând la o parte multe alte atestări din limba scrisă şi din cea vorbită, menționez că rom. *longeviv* a pătruns deja în **opt** dicționare românești (dacă la cele tipărite adăugăm şi volumul care va conține ultima parte din litera **L** a DLR, în curs de apariție). Surprinde totuşi absența lui *longeviv* din *Dicționar enciclopedic* (vol. IV) cu atât mai mult cu cât acest adjectiv apare întrebuințat în cuprinsul articolului consacrat lui *longevitate* (p. 150, col. 3): „Dintre animale, mai *longevive* sunt broasca țestoasă (c. 150 de ani), moluştele şi unii peşti (până la 100 de ani), elefantul (60–70 ani), vaca (40–50 de ani) ş.a.” *Longeviv* lipseşte şi din DCR_2, dar, fiind vorba de un cuvânt cunoscut în limba română de circa cinci decenii, nu cred că el mai poate fi inclus în categoria cuvintelor româneşti recente.

6. Absolut de mirare mi se pare însă faptul dă dintre dicționarele franțuzeşti nu-l înregistrează pe *longévif* decât TRÉSOR (cu o singură atestare şi fără o explicație etimologică). Şi mai surprinzătoare este absența aceluiaşi adjectiv din *Le Grand Robert de la langue française* (în 9 volume) ori din varianta mai nouă şi augmentată a acestui dicționar[5]. Pentru o perfectă şi definitivă edificare cu privire la existența şi la frecvența lui *longévif* în franceză, am apelat şi la Internet, adică la un mijloc de informare inexistent acum 30 de ani. Căutându-l pe web, am constatat că există un număr apreciabil de atestări ale lui *longévif*, care, după părerea mea, i-ar da dreptul să figureze în orice dicționar al limbii franceze. Unele dintre aceste atestări nu-i interesează, probabil, pe lexicografii francezi, întrucât apar în lucrări prea speciale (cum este cazul unui *Manuel de sylviculture*, din care se dă chiar următorul citat: „Les essences *longévives* sont les seules intéressantes”). Mai sunt, desigur, şi alte atestări, care arată că, în prezent, *longévif* este destul de cunoscut şi că nimic nu ne mai îndreptățeşte să-i contestăm existența în franceză luându-ne

[4] Vezi *Medicina în familie* (ediția a III-a) sub redacția prof. dr. Marin Voiculescu, Bucureşti, Editura Medicală, 1975, p. 486, col. 1.

[5] Vezi *Le Grand Robert de la langue française*. Nouveau format. Édition augmentée en 6 volumes sous la responsabilité de Alain Rey et Danièle Morvain, Paris, 2001.

BDD-A642 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

numai după ceea ce ne oferă (astăzi ca şi în trecut) dicţionarele acestei limbi. Interesant de remarcat este însă faptul că, spre deosebire de rom. *longeviv*, fr. *longévif* apare, cel mai adesea, în combinaţii lexicale care nu se referă la om. E vorba de: *arbre longévif, arbre fruitier longévif, oiseau longévif, oiseau marin longévif, poisson longévif, animal longévif*, dar şi *populations longévives* (abia în anul 2008, în titlul unei teze de doctorat). Prezenţa fr. *longévif* în alte combinaţii lexicale decât cele întâlnite în română, precum şi folosirea lui *longeviv* cu valoare de substantiv numai în româneşte pot fi argumente în sprijinul părerii că cele două limbi au inovat în mod independent şi că prin acelaşi procedeu derivativ au ajuns la acelaşi rezultat.

7. Exprimându-mi rezervele de rigoare faţă de modul în care lexicografii francezi selecţionează cuvintele în vederea includerii lor în dicţionare, adaug, totodată că, în principiu, nu mai exclud acum chiar cu desăvârşire nici posibilitatea ca vreun vorbitor de limbă română să-l fi împrumutat pe *longeviv* din franceză. Ceea ce mi se pare însă mult mai normal sau chiar sigur este că vreunul dintre gerontologii sau geriatrii noştri l-a creat pe *longeviv* pornind de la *longevitate*, care exista deja în limbă ca împrumut clar din franceză şi din latină. Prin înlocuirea sufixului *-itate* cu *-iv* (după un model bine reprezentat în limbă) i s-a creat lui *longevitate* un corespondent adjectival (*longeviv*), care s-a încadrat perfect într-un adevărat sistem reprezentat de perechi cum ar fi:

activ: activitate	incisiv: incisivitate
afectiv: afectivitate	inventiv: inventivitate
agresiv: agresivitate	——: longevitate
captiv: captivitate	negativ: negativitate
colectiv: colectivitate	operativ: operativitate
combativ: combativitate	productiv: productivitate
creativ: creativitate	radioactiv: radioactivitate
cursiv: cursivitate	reflexiv: reflexivitate
emotiv: emotivitate	relativ: relativitate
exclusiv: exclusivitate	selectiv: selectivitate
festiv: festivitate	sportiv: sportivitate
impulsiv: impulsivitate	subiectiv: subiectivitate
inactiv: inactivitate	tranzitiv: tranzitivitate etc.

Precum vedem, *longeviv* apare ca o inovaţie perfect justificată structural, care venea să umple un gol existent atât în sistemul derivativ românesc, cât şi în cel francez. Apariţia acestui derivat (explicabil prin ceea ce se cheamă „presiunea sistemului") se impunea, desigur, şi din cauză că lat. *longaevus*, care stă la baza lui *longévité* şi (în ultimă analiză) chiar a lui *longevitate* nu există, se pare, în franceză, iar în română nu este deloc folosit.

BDD-A642 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

8. În încheiere mai precizez că, deşi dicționarele noastre de neologisme înregistrează şi sinonimul **longev** (< lat. *longaevus*, it. *longevo*) vorbitorii cultivați şi medicii români îl preferă pe *longeviv*, singurul folosit, se pare, şi în literatura de specialitate. Măcar în parte, explicația acestei stări de lucruri trebuie căutată în faptul că finalul lui *longeviv* este pus de unii în legătură cu adjectivul latinesc *vivus*, care înseamnă „viu, în viață". Chiar unii medici prieteni mi-au mărturisit că stabilesc această falsă legătură genetică, ceea ce echivalează cu o adevărată *etimologie populară latentă*[6]. Prin exact acelaşi fenomen, şi mai mulți sunt cei care văd prezența lat. *vita, -ae* „viață" în structura lui *longevitate* (< fr. *longévité*, lat. *longaevitās, -ātis*, derivat, la rândul lui, de la *longaevus*, care înseamnă „înaintat în vârstă"). Întrucât adjectivul latinesc *longaevus* este compus din *longus, -a, -um,* + *aevum* „vârstă", e clar că *longevitate* nu are nimic comun (din punct de vedere etimologic) cu *vita, -ae* „viață". Şi totuşi, chiar în unele dicționare, *longevitate* este definit prin „viață lungă" (vezi, de pildă, MDN, s.v.) sau prin „durată lungă a vieții unui om, unui animal, a unei plante etc." (ca în MDE_3, s.v. *longevitate*). Sigur că *viață lungă* şi *vârstă înaintată* înseamnă acelaşi lucru, dar faptul că în definiția lui *longevitate* apare prima în loc de cea de a doua sintagmă este o dovadă clară de apropiere a acestui derivat de lat. *vita, -ae*. Se pierde din vedere ori se ignoră, pur şi simplu, că cei doi *t* din *longevi**tat**e* provin, indiscutabil, de la sufixul *-itas* (genitiv: *itatis*), nu de la *vita, -ae*. Am convingerea că aceleaşi false legături etimologice sunt stabilite şi de către unii vorbitori de limbă franceză, dar acest lucru este mai greu de dovedit şi nici nu interesează prea mult în discuția de față. Important este, în primul rând, că *longeviv* s-a putut forma în interiorul limbii române prin mecanismul derivativ indicat aici. Ipoteza aceasta devine mai plauzibilă dacă ne gândim că tot creații ale limbii române sunt şi compusele **gerovital** şi **aslavital**, apărute (asemenea lui **longeviv**) într-o perioadă în care gerontologia şi geriatria românească au cunoscut o dezvoltare apreciată cel puțin la nivel european (dacă nu chiar mondial).

UN DÉRIVÉ PAR SUBSTITUTION DE SUFFIXE:
LONGEVIV < LONGEV[ITATE] + -IV

(Résumé)

Le but de cet article est de démontrer que l'adjectif roumain **longeviv** (utilisé aussi comme substantif) n'est pas obligatoirement d'origine française. Suivant l'opinion de l'auteur, il est une innovation lexicale des gérontologues roumains en partant de *longev**itate***, dont le suffixe **-itate** a été remplacé par le morphème dérivatif **-iv** (le modèle imité étant les paires préexistantes: *creati**v**-creativ**itate**, producti**v**-productiv**itate*** etc.). Le français **longévif** est une innovation indépendente et s'explique également par le même procédé derivatif.

[6] De acest aspect al etimologiei populare (pe care cei mai mulți specialişti îl ignoră sau nu-l înțeleg) m-am ocupat pe larg în *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1968, p. 229–239.

BDD-A642 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

ABREVIERI LEXICOGRAFICE

DCR_2	=	Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente* (ediţia a II-a), Bucureşti, Editura Logos, 1997.
DEXI	=	*Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române* (Coordonator ştiinţific: Eugenia Dima), Editurile ARC şi GUNIVAS, Chişinău, 2007.
MDE_3	=	*Mic dicţionar enciclopedic* (Ediţia a III-a, revăzută şi adăugită), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.
MDN	=	Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme* (Ediţia a IX-a revăzută, augmentată şi actualizată), Editura Saeculum Vizual, 2007.
NDN	=	Florin Marcu, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.
NDULR	=	*Noul dicţionar universal al limbii române* (Autori: Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu şi Victoria Zăstroiu), Ediţia a III-a, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2008.

Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7

Iulia Mărgărit

ÎN LEGĂTURĂ CU ORIGINEA EXPRESIEI *BANI GHEAŢĂ*

Principalele referiri privitoare la explicaţia sintagmei *bani gheaţă* le întâlnim, mai întâi, la Al. Graur (1970, 166) şi, mult mai târziu, într-o preluare critică, la Stelian Dumistrăcel (2000, 117–122). Între aceste momente se înscrie şi contribuţia lui I. Berg, *Dicţionar*, 39, respectiv, o consemnare-comentariu, între alte comentarii de popularizare a unor „cuvinte, expresii, citate celebre", conform profilului special al lucrării.

În esenţă, intervenţiile amintite au adus următoarele explicaţii:

După Al. Graur, *bani gheaţă* ar constitui o „deraiere lexicală" având ca punct de plecare expresia *bani gata*, uzuală în textele vechi. Substituţia de calificative: *bani gata / bani gheaţă* s-ar explica prin intenţia [ludică a] vorbitorului care, apelând la un cuvânt cu aspect fonetic destul de apropiat, „păcăleşte pe auditor şi produce un efect comic" (Graur, *op. cit.*, 160).

BDD-A642 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)